

Phillip Knightley

Engagemang i Spanien 1936-1939

Texten nedan är ett kapitel ur Phillip Knightleys viktiga bok *Krigets första offer är sanningen*, vars första svenska upplaga kom ut 1977 (på bokförlaget Forum) och som kom i nyutgåva 2004 (på bokförlaget Ordfront), med tillägg av 4 kapitel, som bl a tar upp krigen på Balkan och invasionen av Irak.

Boken handlar om krigskorrespondenter och hur de alltmer kommit att användas som propagandister i stället för att sakligt redovisa fakta och att detta med tiden blivit alltmer utpräglat i och med att i synnerhet stormakterna blivit allt skickligare på att hantera medierna för att främja sina intressen. Detta kan vara på sin plats att tänka på när man följer nyhetsrapporteringen av den arabiska revolutionen, särskilt den långvariga och blodiga kampen i Libyen.

Phillip Knightley visar hur journalister och andra skribenter på båda sidor i det spanska inbördeskriget tummade på sanningen för att befrämja den egna sidans sak. De flesta exemplen handlar om journalister som verkade på den republikanska sidan (de flesta journalister och författare verkade där och stödde också den sidan), men Knightley visar även hur många tidningar i Europa och USA sympatiserade med Franco-sidan och att hemmaredaktionerna ofta mistrodde och censurerade artiklar från sina korrespondenter när dessa rapporterade sådant som var ofördelaktigt för Franco-sidan.

Det bör kanske påpekas att kapitlet skrevs 1975, varför författaren inte hade tillgång till den forskning om Spanien som gjorts sedan dess – t ex gäller det terrorbombningen av Guernica där det idag är klart fastslaget att Franco var införstådd i operationen och att den planerades och genomfördes av den tyske befälhavaren för Kondorlegionen, Wolfram von Richthofen.

MF i oktober 2011

Redan när jag var ung lade jag märke till att ingen tilldragelse någonsin refererades helt korrekt i en tidning, men i Spanien fick jag förstagången se tidningsrapporter som inte stod i någon som helst relation till fakta, inte ens det slags relation som finns i en vanlig lögn.

— George Orwell i *Looking Back on the Spanish War*

INGET ANNAT KRIG I VAR TID, möjligen med undantag för Vietnamkriget, har väckt så starka känslor, ett så djupt engagemang, ett så våldsamt ställningstagande som det spanska inbördeskriget. På den ena sidan samlades representanterna för den gamla ordningen: bankirer, jordägare, präster och militärer. Mot dem stod bönderna, arbetarna, de bästa av Spaniens författare och poeter samt en demokratiskt vald regering. Båda sidorna uppfattade kriget som ett korståg. Representanterna för den gamla ordningen, nationalisterna, kämpade för att befria sitt land från de röda, för att återupprätta sitt ideal, ett renhjärtat, kristet Spanien. Republikanerna kämpade för en ny tidsålder, det Nya Jerusalem eller, vad kommunisterna beträffade, en marxistisk utopi. De flesta uppfattade konflikten som någonting vida mera än ett inbördeskrig. ”I grund och botten var det ett klasskrig”, skrev George Orwell. ”Om republikanerna hade vunnit, skulle de vanliga människornas sak ha stärkts överallt. De förlorade, och kupongklipparna över hela världen gnuggade händerna.”¹

¹ George Orwell: *Homage to Catalonia* (London 1953), s. 240. (svensk översättning: *Hyllning till Katalonien*)

Hitlers och Mussolinis intervention för att stödja den gamla ordningen och Rysslands intervention på republikens sida tycktes bekräfta denna åsikt. Det blev ett apokalyptiskt ögonblick i historien, ett ögonblick när det blev möjligt för var och en att välja, ta ståndpunkt. Tusentals unga män från Europa och Amerika kom som frivilliga till Spanien för att kämpa och dö för den spanska republiken, därför att de trodde på det demokratiska idealet, på det som Orwell kallade ”de vanliga människornas sak var det än må vara”. För dem som drog ut för att kämpa — eller för att skriva — blev det en upplevelse som inte kunde lämna någon oberörd, en period i deras liv som fick verkligt stor och varaktig betydelse och som alltjämt, fyrtio år senare, framstår i minnet på ett lika klart och livfullt sätt som om den hade inträffat igår. ”När jag idag möter en man eller kvinna, varhelst i världen det må vara, som kämpade för Spaniens frihet, möter jag en själsfrände”, skrev Herbert Matthews vid *New York Times*. ”Det var den bästa tiden i vårt liv, och vad som än har hänt efteråt och vad som än kommer att hända kan aldrig lyfta oss upp till samma höjder igen.”²

Krigskorrespondenterna kände sig lidelsefullt engagerade. ”De bland oss som försvarade den republikanska regeringen mot Francos nationalister hade rätt. Det var när allt kommer omkring på den sidan som rättvisan, lagen, moralen, anständigheten befann sig”, skriver Matthews. ”Vi visste, vi helt enkelt visste”, skriver Martha Gellhorn, ”att Spanien var rätta platsen att stoppa fascismen. Det var nu eller aldrig, ett av de historiska ögonblick när inget tvivel kunde råda.”³ De flesta journalister som skrev om det spanska inbördeskriget och som hyste denna uppfattning hyser den fortfarande. De är orubbliga, de är fullständigt övertygade om att de hade rätt och att det enda de kunde göra var att aktivt stödja republiken.

Det är här inte fråga om att diskutera om denna åsikt var riktig eller inte utan om att belysa om ett så fullständigt engagemang påverkade rapporteringen från kriget. Blev rapporteringen en seger för sanningens och rättvisans anhängare eller föll tidningsläsare i hela världen offer för lögn och förvrängningar? Och när vi granskar detta möter vi kanske mera dramatisk form än under andra konflikter den fråga som hela denna bok rör sig omkring: vad är en krigskorrespondents uppgift? Är den, som Drew Middleton i *New York Times* säger, ”att leta reda på fakta och att skriva ned dem jämte den egna tolkningen av vad de betyder för kriget, utan att tillåta personliga känslor att påverka historien. Ingen kan vara helt objektiv, men objektiviteten är målet”?⁴ Eller kommer Matthews närmare: ”Jag förespråkar alltid hederligt, öppet ställningstagande. En tidningsman bör arbeta inte bara med hjärnan utan också med hjärtat”?⁵

Från alla delar av världen kom tusentals unga män som ansåg att kriget var av ideologisk natur för att kämpa i de internationella brigaderna i Spanien, det slags personliga engagemang i kampen mot fascismen som Ernest Hemingway skildrat i sin berömda roman från spanska inbördeskriget, *Klockan klämtar för dig*. Detta frivilliga deltagande i ett krig som egentligen inte direkt angick dem kom i sin tur att fascinera några av de bästa författarna på den tiden, män som Malraux, Orwell, Dos Passos, Spender, Hemingway, Bessie och Koestler. Vad de skrev fick en omedelbar effekt genom att det i Förenta staterna, Frankrike, Storbritannien och Sydamerika fick människor att uppfatta kriget som viktigt och förmådde tidningar att sända sina bästa korrespondenter till båda sidorna. Hugh Thomas, som har gett den mest ingående skildringen av kriget, antecknar att man snart kunde finna de största namnen i världsjournalistiken söder om Pyrenéerna

² Herbert Matthews: *The Education of a Correspondent* (New York 1946), s. 67-68.

³ Intervju med Martha Gellhorn.

⁴ Brev från Drew Middleton till förf., 1 november 1972.

⁵ Herbert Matthews: *A World in Revolution* (New York 1971), s. 6.

och att ”spanjorerna var klart medvetna om detta och var stolta över uppmärksamheten”.⁶

Om dessa förnämliga journalister verkligen hade föresatt sig att rapportera objektivt om kriget, bar de sig under alla omständigheter ganska märkligt åt. Ingen av dem drevs av den patriotism som hade spelat en så viktig roll under första världskriget, men ändå tog de ställning. Hemingway, som sänts ut av North American Newspaper Alliance (NANA), hade varit ordförande i ambulanskommittén inom American Friends of Spanish Democracy innan han åtog sig uppdraget för NANA. I Spanien ägnade han sig åt att lära rekryterna i internationella brigaderna vapnets bruk och gjorde ofta besök vid fronten, vilket inte alltid uppskattades. Jason Gurney, en skulptör från London som var knuten till den amerikanska Lincolnbataljonen har berättat hur Hemingway avlossade en eldskur med en kulspruta som ”besvarades med eld från granatkastare, men då hade han redan gett sig av”.

Claude Cockburn, chefredaktör för *The Week*, var på semester i Spanien när kriget bröt ut. * Han anslöt sig genast till den republikanska milisen men såg inget onaturligt i att han fortsatte att sända rapporter till sin veckotidning och till kommunisttidningen *Daily Worker*. Han förespråkade öppet att krigskorrespondenterna skulle ansluta sig till republikanerna; han sade att han var trött på att sitta i Madrid och mana andra människor till kamp och att han nu ville göra någonting själv. George Orwell kom till Spanien för att skriva artiklar åt *New Statesman* men anslöt sig till en grupp frivilliga som organiserats i Barcelona. Mathieu Corman, en belgisk krigskorrespondent, rapporterade från den republikanska offensiven mot Teruel i vilken han deltog med en handgranat i vänstra handen och en pistol i den högra. Jim Lardner, den berömde amerikanske sportjournalisten Ring Lardners son, reste ut för att rapportera åt *New York Herald Tribune* men anslöt sig till en internationell brigad och dödades. Arthur Koestler kom ut som korrespondent för *London News Chronicle*, men det var en täckmantel för hans arbete åt Komintern. H.A.R. (”Kim”) Philby begav sig till nationalistisidan som korrespondent för *The Times* i London men var samtidigt en sovjetisk agent och spion.

Det kanske påtagligaste fallet av totalt engagemang och nästan totalt uppgivande av objektiviteten var Louis Fischer, som rapporterade till den amerikanska tidskriften *The Nation*. Så snart Fischer kom till Madrid började han ge den sovjetiske ambassadören råd om hur kriget skulle föras. ”Skriv en promemoria”, sade ambassadören till honom, ”så skall jag skicka den till Moskva.” Nästa gång Fischer dök upp var han kvartermästare vid internationella brigadernas depå i Albacete, där han stannade tills han blev osams med förste kommissarien, den franske kommunistveteranen och ”utrensaren” André Marty. Under hela denna tid, samtidigt med att Fischer var i aktiv tjänst hos republikanerna, sände han rapporter till *The Nation*, *New Statesman* och tidningar i Frankrike, Norge, Sverige och Tjeckoslovakien. Slutligen blev han vapenuppköpare för republiken, ett arbete som gav honom så mycket att göra att han inte hann med så mycket journalistik.

Fischer är ett ytterlighetsfall, och det verkade inte som om han såg någon motsägelse i sin roll. Andra krigskorrespondenter var medvetna om att de gick en delikat balansgång. När nationaliststyrkorna belägrade Madrid upprättade en grupp journalister sitt högkvarter i hotellet Florida. Till gruppen hörde Hemingway, Martha Gellhorn vid *Collier's* (som senare gifte sig med Hemingway), Sefton Delmer vid *Daily Express*, Herbert Matthews vid *New York Times* samt Antoine de

⁶ Hugh Thomas: *The Spanish Civil War* (London 1961), s. 307. [svensk översättning *Spanska inbördeskriget*, Rabén & Sjögren, 1978.]

* *The Week* var en berömd engelsk veckotidning på vänsterflygeln som Cockburn hade startat 1933. Den innehöll nyheter, skvallor och insidesinformationer som aldrig publicerades i den vanliga pressen. Den förbjöds 1941 på grund av att den tog ställning mot kriget.

Saint-Exupéry. De sympatiserade tydligt med republikanerna, vilket bland andra Matthews fortfarande värtaligt försvarar. Han hade lockats av det romantiska skimret över den italienska armén i Abessinien där han, som han själv erkänt, föga intresserade sig för frågorna om rätt och orätt i kriget. Men nu, i Spanien, försökte han se längre än till själva konflikten: ”Du som flanerar längs den stora vita vägen och bekymmerslöst tänker på hur avlägset allt detta är från det fredliga Amerika — också du kommer när som helst att känna en hand på din skuldra och höra maningen ... Kriget har en lång, lång arm och sträcker sig efter oss alla.”⁷

Matthews var 36 år och grubblade mycket över krigskorrespondenternas skyldigheter och yrkesmoral. ”Alla som upplevde det spanska inbördeskriget var djupt engagerade i det ... Jag uppfattade det alltid som falskhet och skenhelighet när någon utgav sig för att vara objektiv och som ren enfald när chefredaktörer och läsare krävde objektivitet eller opartiskhet från krigskorrespondenter ... Det var samma gamla misstag som läsare och chefredaktörer alltid begår och som ständigt fortsätter att plåga krönikören. Eftersom denne är en människa, måste han ha känslor och åsikter; när man fördömer partiskhet, fördömer man de enda faktorer som verkligen betyder något — ärlighet, förståelse och insikt. En läsare har rätt att kräva alla fakta; han har ingen rätt att kräva att en journalist eller historiker har samma uppfattning som han själv.”⁸

Detta är ett tungt vägande argument under förutsättning att krigskorrespondenten — på det sätt som Matthews gjorde — klarlägger var han själv står och verkligen lägger fram alla fakta. Men hur skall man kunna försvara de krigskorrespondenter som avsiktligt skrev propaganda och utgav den för att vara hederlig journalistik? De mest iögonenfallande exemplen på detta finner man i den verksamhet som pågick inom Agitprop (Agitations- och propagandaavdelningen av Komintern) i Paris. De krigskorrespondenter som var inblandade var Arthur Koestler och Claude Cockburn (som använde pseudonymen Frank Pitcairn). Koestler hade efter Malagas fall blivit arresterad på order av den nationalistiske pressofficeren Luis Bolin, som ville skjuta honom som spion. Han dömdes till döden och tillbringade tre månader i fängelse innan han utväxlades mot en fånge som republikanerna tagit. Koestler beskrev sina upplevelser i en artikelserie i *News Chronicle* som väckte stort intresse.⁹ Hans *bona fides* som hederlig, erfaren och medkännande reporter (han hade i sina artiklar utelämnat detaljer som skulle ha kunnat skada andra brittiska fångar) ansågs därför inte kunna ifrågasättas när hans bok *Spanish Testament* publicerades samma år. Boken med sina upprörande skildringar av nationalisternas grymheter framkallade en våg av motvilja mot general Franco och hans trupper.

Det skulle dröja till år 1954 — sjutton år senare — innan läsarna fick reda på sanningen. Koestler erkände att han hade skrivit första delen av *Spanish Testament* (inte medtagen i den nya utgåvan som bar titeln *Dialogue with Death*) i Paris och ständigt avbrutits av Agitprops chef, tysken Willie Münzenberg.^{*} Denne brukade storma in i Koestlers våning. ”Han brukade plocka upp några maskinskrivna sidor, ögna igenom dem och skrika åt mig: För svagt. För objektivt. Slå till dem! Slå till dem hårt! Tala om för världen hur de kör över sina fångar med stridsvagnar, hur de håller bensin över dem och bränner dem levande. Se till att världen flämtar av fasa. Hamra in det i allas medvetande. Få dem att vakna ...” Münzenberg visade Koestler ett klipp ur nazisttidningen

⁷ Citerat i Gay Talese: *The Kingdom and the Power* (New York 1969), s. 54.

⁸ Matthews: *Education*, s. 69.

⁹ *News Chronicle*, 23-28 maj 1937.

* Münzenberg, som var en utmärkt journalist, hade också en talang för propaganda, framför allt när det gällde att bygga upp kamouflerade kommunistorganisationer och övertala framstående personligheter att stödja dem - den brittiska Hjälpkommittén för fascismens offer var en av hans skapelser. Han blev alltför självständig i Moskvas tycke, bröt med partiet i slutet av 1937 och mördades under mystiska omständigheter i Frankrike 1940. [Mera om Münzenberg, hans liv och verksamhet, se artikeln [Till frågan om Willi Münzenberg](#)]

Berliner Nachtausgabe med en notis som var daterad Madrid den 4 november 1936. Den löd: ”Den röda milisen utfärdar kuponger som är värda en peseta. Varje kupong berättigar till en våldtäkt. Änkan till en hög tjänsteman påträffades död i sin våning. Bredvid hennes säng låg 64 sådana kuponger.” Koestler uppgav att Münzenberg beundrande sade till honom: ”Detta, Arturo, detta är propaganda.”¹⁰ Mot bättre vetande tog Koestler därför upp, tillsammans med de verkliga nationalistiska grymheter som han skildrade, ett antal ytterst tvivelaktiga fall som Münzenberg försåg honom med, och hans läsare hade ingen möjlighet att veta vilket som var det ena eller det andra.

Episoden med Cockburn är till och med ännu osmakligare. Otto Katz, en tjeck som var Münzenbergs främste medhjälpare och livvakt i Paris, grubblade över vilka påtryckningar som skulle kunna förmå den franska regeringen att tillåta att en uppsättning vapen överlämnades till republikanerna. Han kom på idén att han och Cockburn skulle rapportera en fritt uppfunnen strid för att visa hur underlägsna de tappra republikanerna var. Cockburn berättade senare: ”Vad som mest oroade oss var att vi bara hade guideböckernas stadsplaner, som inte var i relief, att gå efter. Därför kunde vi ha låtit demokrater och fascister skjuta på varann från båda ändarna av en aveny, medan någon berest nattredaktör kanske visste att just den gatan hade en puckel. Följaktligen utkämpades striden på mycket korta gator och öppna torg ... Katz envisades med att vi skulle använda en mängd namn på både hjältar och skurkar men samtidigt uttrycka en viss osäkerhet beträffande dem. Som exempel kan jag nämna att det förvirrade läget i striden utanför kasernerna gjorde det omöjligt att fastställa om den kapten Murillo som dog så tappert var samme kapten Murillo som dött i Madrid några månader tidigare ... Till slut lyckades vi få fram en rapport som var en av de mest faktaspäckade, inspirerande och samtidigt nyktra krigsskildringar som jag någonsin läst.”¹¹

En sådan historia inger inte stort förtroende för krigsreportaget, men Cockburns uppfattning om en krigskorrespondents roll skilde sig också radikalt från vad vi hittills talat om. En händelse som inträffade under republikanernas belägring av Alcazar är belysande inte bara för Cockburns inställning utan dessutom för kommunisternas sätt att göra krigsreportage. Cockburn samt korrespondenten för *Pravda* och *Izvestija*, Michail Koltsov, stod på vallen framför fästningen när de fick sällskap av Louis Fischer. Koltsov började strax våldsamt kritisera Fischer för att han sänt en rapport med uppgiften att den republikanska milisen blivit demoraliserad och villrådlig. Koltsov erkände att det verkligen förhöll sig så, men han hävdade att Fischer, som var en internationellt välkänd journalist, lätt kunde sprida panik och modlöshet och att hans rapporter hade gjort ”mera skada än trettio brittiska parlamentsledamöter som arbetar för Franco”. Fischer försökte försvara sig med att fakta är fakta och att hans läsare hade rätt att få höra sanningen, men varken Koltsov eller Cockburn ville gå med på detta. ”Vem gav [läsarna] den rätten?” frågade Cockburn senare sin fru. ”Det är möjligt att läsarna senare, när de har ansträngt sig litet för att ändra sin förbannade regerings politik och efter det att fascisterna besegrats i Spanien, kommer att få en sådan rätt. Detta är ingen abstrakt fråga. Det är ett blodigt krig.”¹²

Cockburns inställning kan inte försvaras. Om läsarna inte har rätt att få tillgång till fakta utan bara till vad en krigskorrespondent tycker att det ligger i hans sidas intresse att tala om, i så fall finns det ingen användning för krigskorrespondenter överhuvudtaget. En grupp Münzenbergtränade propagandaförfattare skulle kunna göra ett bättre arbete på ett hederligare sätt. I praktiken kom också utgången av kriget att avslöja var huvudfelet låg i Cockburns inställning till krigs-

¹⁰ Arthur Koestler: *The Invisible Writing* (London 1969), s. 407.

¹¹ C. Cockburn: *I Claude* (London 1967), s. 193.

¹² Patricia Cockburn: *The Years of the Week* (London 1968), s. 215.

rapportering. Om en korrespondent inte skriver vad som är sant utan vad han önskar vore sant, finns det en femtioprocentig chans att krigslyckan vänder sig och att det visar sig att han hade rätt. Men det finns lika stor chans att krigslyckan inte vänder sig, och då verkar det som om han hade fått alltihop om bakfoten. Detta är vad som hände med Cockburn. När man idag läser *The Weeks* rapporter om Spanien, verkar detaljerna någotsånär riktiga, men helhetsintrycket blir våldsamt felaktigt, missvisande i sin optimism och i sin tro på en republikansk slutseger. Cockburn ändrade aldrig inställning. ”Problemet tycks sönderfalla i två delproblem ... det ena [gällde] i vilken mån jag själv fullt och fast trodde på vad jag skrev och det andra i vilken mån jag mer eller mindre medvetet försökte få andra människor att tro på det. Men jag tvivlar på att det verkligen finns en så klar skiljelinje.”¹³ Båda delproblemen gjorde Cockburn olämplig att rapportera från spanska inbördeskriget — det första därför att — som episoden med Koltsov och Fischer visade — tron på vad man skriver inte rättfärdigar att man utelämnar vad som är sant men inte överensstämmer med ens åsikter; det andra därför att arbetet att försöka få andra människor att tro på bara en del av historien är en uppgift för propagandister.

Cockburns omvändelse från krigskorrespondent till propagandist var kanske det tydligaste och bäst dokumenterade fallet, men det var inte det enda. Och liksom i de flesta krig fanns det ett område där propagandisterna var speciellt aktiva, nämligen fiendernas grymheter. Idag finns det ingen som vill förneka att en rad fruktansvärda tilldragelser utspelade sig i Spanien under inbördeskriget. Under de första tre månaderna, i by efter by, stad efter stad bakom de republikanska linjerna tog bönderna och arbetarna över i namn av kommunism, anarkism eller vad än den lokala politiska trosuppfattningen hette, och satte igång att göra upp gamla obetalda räkningar. Ungefär 60 000 människor uppges ha dödats under denna period av republikansk terror, inklusive tolv biskopar, 283 nunnor, 4 184 präster och 2 365 munkar. En liknande utrensning företogs på nationalistisidan, och även om det är svårare att klart fastställa siffrorna verkar det som om nationalisterna mördade ungefär samma antal, inklusive omkring 3 000 människor enbart på Mallorca.* Båda sidorna visade prov på extrem brutalitet, och på den republikanska sidan hade denna ofta religiösa övertoner. ”Ett krucifix pressades in i munnen på modern till fem jesuiter”, skriver professor Thomas. ”Åttahundra personer störtades ned i ett gruvschakt. Och alltid hälsades dödsögonblicket med applåder på samma sätt som sanningens ögonblick i en tjurfäkting.”¹⁴

Dödande i en sådan omfattning och med sådana metoder var givetvis viktiga nyheter, och läsarna hade rätt att få reda på att det pågick på båda sidorna. Men de få allvarliga försöken att rapportera blodbad och grymheter drunknade i en störtflod av rapporter som grundade sig på de tunnaste bevis, där man uppförstorade händelserna för att de skulle verka så fasansfulla som möjligt och som i många fall spreds av professionella propagandaorgan. Vi kan börja med Frederick Voigt, Berlinkorrespondent för *Manchester Guardian*, eftersom man skulle kunna vänta sig bättre av en så framstående journalist. Voigt kom till Madrid på ett kort besök i april 1937 och förklarade omedelbart för krigskorrespondenterna på hotell Florida att ett skräckvälde rådde i staden och att ”tusentals lik har påträffats”. När de andra pressade honom måste han erkänna att han själv inte

¹³ Cockburn: *The Years*, s. 231.

* Detta kapital författades 1977 och därför hade Knightley inte heller tillgång till den forskning som senare gjorts om antalet offer under spanska inbördeskriget.

Siffran 60 000 för antalet offer för röda terrorn är enligt nyare rön alldeles för hög. Den aktuella forskningen ger siffror som varierar mellan 35 000 och 50 000 dödade (den högsta siffran kommer från forskare som sympatiserar med Franco-sidan) – historikern A Beevor anger t ex 38 000 (*Spanska inbördeskriget*, s. 113).

Samma siffra för den vita terrorn är alldeles för låg. Det antal som man nu brukar ange är över 80 000 dödade under inbördeskriget och sammanlagt c:a 200 000 om vi medräknar de som mördades och avrättades *efter* kriget. (a.a. s 121) – *Red*

¹⁴ Thomas, s. 231.

hade sett några döda kroppar, men han var övertygad om att ”ett skräckvälde råder här”. Några dagar senare gav han Martha Gellhorn vid *Collier's*, som för en tid skulle lämna Spanien, ett förseglat brev som hon skulle föra med sig ut ur landet för hans räkning. Han försäkrade henne att det bara var karbonkopian av en redan censurerad artikel som han sände till *Manchester Guardian* som en säkerhetsåtgärd, om originalet inte hade kommit fram. Lyckligtvis berättade miss Gellhorn för Hemingway vad hon lovat göra åt Voigt. Hemingway greps av misstankar och övertalade henne att låta honom ta brevet till censurbyrån. När censorn öppnade kuvertet, innehöll det inte en karbonkopia av en redan censurerad rapport utan en artikel som började: ”Terror råder i Madrid. Tusentals lik ...” Miss Gellhorn har senare berättat att Hemingway blev så rasande på Voigt för att denne utsatt henne för risken att avslöjas vid ett försök att smugla ut en ocensurerad rapport att det var svårt att hindra Hemingway från att ge honom ett kok stryk.¹⁵

Edward Knohlaugh vid Associated Press var i Madrid under krigets första månader och förfärades över republikanernas våldsdåd. Han skrev boken *Correspondent in Spain*, som utkom medan kriget ännu pågick och som därför hör till reportageböckerna. I en enda mening sammanför Knohlaugh sex och våld På ett sätt som är ett koncentrat av det värsta i Francosidans grymhetspropaganda och som gör att man bättre förstår den hållning som intogs av många katolska ledare. Knohlaugh berättar hur han åt middag med fem anarkistledare. En av dem, säger han, skröt med att han hade låtit två präster gräva sin egen grav, kastrat dem och sedan ”tvingat in de avskurna organen i de döende offrens munnar innan han slutligen sköt dem.”¹⁶ Det viktiga med denna historia är inte om den är sann eller falsk utan helt enkelt att Knohlaugh berättar den, och genom att berätta den vägleder han sina läsare – utan att själv ta ställning till historien – till uppfattningen att den är sann.

För katolikerna är dödandet av en präst ett helgerån, ett sår i Kristi kropp, någonting ofantligt mycket mera betydelsefullt än en anarkists eller en kommunist död. Därför var den katolska tidningspressen, inte minst i Förenta staterna, villig att publicera historier av ovannämnda typ också när bevismaterialet var mycket tunt. En daglig nyhetsservice som drevs av Nationella katolska välfärdskonferensen (NCWC) distribuerade nyheter, bilder, artiklar och ledare om kriget till de katolska tidningarna. Den var på sitt sätt lika ensidig som Münzenbergs Agitprop var.*

Den främsta skottavlan för den katolska pressen var Herbert Matthews. Hans tidning, *New York Times*, hade för avsikt att skildra kriget opartiskt och hade tänkt göra det på följande sätt: den skulle publicera nyheter från båda sidorna, ge dem lika framträdande placering, lika stort utrymme, samma slags redigering. Detta såg bra ut i teorin men blev en ren katastrof som inte tillfredsställde någon. Först och främst var *Times* korrespondent på Francosidan, William P. Carney, katolik och ytterst upprörd över republikanska övergrepp mot prästerskapet och var dessutom klart underlägsen Matthews som krigskorrespondent. Att låta honom få lika mycket utrymme som Matthews betydde ofta att man gav en dålig rapport för stor plats och skar ned en god rapport. För det andra dominerades *Times* ”tjurfålla”, den grupp journalister i ledande ställning (i Sverige närmast motsvarande redaktionschefen och redaktionssekreterarna) som läste nyheterna allt eftersom de kom in och bestämde hur mycket som skulle publiceras och var i

¹⁵ Intervju med Gellhorn; se även Ken, 22 september 1938.

¹⁶ E. Knohlaugh: *Correspondent in Spain* (London 1937), s. 86-87.

* År 1956 skrev den amerikanske historikern F. Jay Taylor i sin bok *The United States and The Spanish Civil War*: ”En närmare granskning av dessa rapporter verkar ge vid handen att fakta kunde kringgås i syfte att främja katolska intressen. Alla de rapporter som granskats speglade en stark sympati för den nationalistiska sidan, och skribenten gjorde praktiskt taget inget försök till objektiv rapportering. Eftersom NCWC:s nyhetstjänst kontrollerades av den katolska kyrkan och de flesta katolska publikationerna därför anlätade denna nyhetstjänst för att kunna rapportera om utvecklingen i Spanien, var kyrkans hierarki i stånd att från en central punkt styra många katolikers politiska åsikter.”

tidningen det skulle stå, på den tiden av katoliker, och det var väl känt att de speglade den katolska kyrkans åsikter i sin bedömning av nyheterna. Detta ledde bland annat till att historier om barnbegränsning sköts åt sidan medan historier om den farliga kommunismen slogs upp stort. Och för det tredje var de katolska motståndarna till Matthews mycket mera energiska i kampanjen mot honom än hans anhängare var när det gällde att försvara honom.

Hur *New York Times* system fungerade i praktiken framgår tydligt av två exempel. I december 1937 klamrade sig republikanerna fast i det just erövrade Teruel. Nationalisterna var så säkra på att de snart skulle återta staden att de utfärdade en kommuniké som tillkännagav stadens fall. Carney inte bara telegraferade kommunikén till *Times* utan tillfogade också en livfull beskrivning av hur stadens invånare jublande hälsat Francotrupporna och gjort fascisthälsning. Historien kom in i *Times*. Exakt samma dag befann sig Matthews och fotografen Robert Capa i Teruel, dit de anlät efter en besvärlig, två dagar lång resa, och fann naturligtvis att staden fortfarande var i republikanska händer. Efter återkomsten till Barcelona telegraferade Matthews sin historia, som innehöll så många direkt upplevda detaljer att *Times* var så illa tvungen att införa den, även om den skadade Carneys trovärdighet en hel del.

Tidigare, i mars 1937, hade en stor Francostyrka ryckt fram mot Guadalajara norr om Madrid men hade hejdats en bra bit från målet. Matthews begav sig dit och upptäckte att anfallsstyrkan hade utgjorts av italienare. De hade drivits på flykten och lämnat efter sig fångar, gevär, kul-sprutor och några illa åtgångna stridsvagnar. Matthews talade med fångarna (han kunde italienska), granskade vapnen och såg på när de döda italienarna begravdes. Efter återkomsten till Madrid telegraferade han in sin rapport, som var viktig eftersom den innehöll de första klara bevisen för att Mussolini inte bara hade sänt vapen och rådgivare utan också en expeditonsstyrka – något som vid denna tid hade stor politisk och emotionell betydelse. För att understryka just detta skrev Matthews att de angripande soldaterna ”var italienare, enbart italienare”. I New York strök man på order av vice redaktionschefen, Raymond McCaw, ordet ”italienare” överallt i Matthews manus och utbytte det mot ordet ”rebell” – den vanliga beteckningen på Franco-soldaterna. Resultatet blev att den ovanstående frasen kom att lyda: ”De var rebeller, enbart rebeller”, vilket totalt förvrängde meningen i Matthews rapport. För att göra saken ännu värre sände McCaw ett telegram till Matthews i vilket han påpekade att de enda tidningar som understrukit närvaron av italienare hade varit de som publicerades i Moskva. Han sade också att vad *New York Times* beträffade ”kan vi inte publicera uppenbar propaganda för endera sidan ens när rapporten har en namngiven författare”.¹⁷

Matthews hade då och har fortfarande den åsikten att när en ackrediterad krigskorrespondent meddelar sin tidning att han sett någonting med egna ögon, då måste tidningen tro honom – eller också avskeda honom. Den *måste* lita mera på honom än på hans konkurrenter – eller på hans chefer, som är 5 000 kilometer från platsen – för vad är det annars för mening med att sända ut honom?¹⁸

Vid flera tillfällen under kriget rapporterade Matthews att den republikanska regeringen allvarligt övervägde att åter öppna kyrkorna, och i några rapporter antydde han till och med att Vatikanen inte var så pigg på detta eftersom det skulle försvaga anklagelserna mot republikanerna. Det visade sig att Matthews hade rätt, och senare framlagt material har bekräftat att Vatikanen tvekade i denna fråga. Men när Matthews rapporter infördes vägrade de katolska läsarna av *New York Times* att tro att han skrev något annat än propaganda, och en kampanj under ledning av dr Joseph Thorning, en katolsk historielärare, inleddes för att övertala *Times* att hemkalla honom.

¹⁷ Matthews: *World in Revolution*, S. 25-28.

¹⁸ Intervju med Herbert Matthews.

Den katolska pressen förklarade att den inte hade något förtroende för honom, och i ett tal inför Amerikanska katolska historielärarnas förening talade dr Thorning om Matthews som en ”rasande röd partisan”. På samma gång lovprisades Carney under kampanjen för att han lagt i dagen ”en hög grad av journalistisk ansvarskänsla och personligt mod” och för att han bara skrivit ”raka nyhetsrapporter”. 1939 tilldelades Carney en guldmedalj av Knights of Columbus ”för utomordentliga förtjänster inom journalistiken för rapporteringen från det spanska inbördeskriget”.

Matthews beundrare kom till hans undsättning. Åtta välkända chefredaktörer och journalister kritiserade Carneys rapporter och skrev till sist: ”Vi kommer att fortsätta att läsa Herbert Matthews för att få reda på vad som verkligen händer i Spanien.” Det är inte att undra på att den journalist på *New York Times* som redigerade insändarspalten klagade: ”Oberoende av vem det är som skriver rapporten [från Spanien], anklagas han av den andra sidan för att sprida propaganda eller rena lögner. Jag har arbetat med insändare i tio till tolv år, och under hela denna tid har jag aldrig varit med om en situation där lika mycket rabiater ensidighet kommit till uttryck. Det är en ensidighet som inte låter resonera med sig och som följaktligen inte leder någonstans.”¹⁹

Mitt i denna våldsamma ensidighet är det skönt att kunna peka på en rapport som beskriver ett våldsdåd och vars sanningsenlighet aldrig blivit ifrågasatt på allvar. Det gäller blodbadet på fångarna i Badajoz, en ort som ligger vid gränsen till Portugal, den 14 augusti 1936 och följande dagar. Rapporten skrevs av Jay Allen, en korrespondent för *Chicago Tribune*, och är med rätta den tidningsrapport från det spanska inbördeskriget som oftast brukar återges. Allen hade rapporterat från den spanska revolten i Asturien 1934, hade tillfälligt övergett journalistiken för att skriva en bok men hade återvänt när kriget bröt ut. Han kunde mycket om Spanien och var kanske den mest välinformerade av de korrespondenter som arbetade för amerikanska eller brittiska tidningar. Han befann sig i Lissabon när han fick höra rykten om vad som hade hänt när nationalistisoldaterna, som till större delen var morer, intog Badajoz. I sällskap med en portugisisk vän som kände till förhållandena tog han en taxi till gränsen och kom in i Spanien. Allen fick reda på att han var sent ute. Två franska journalister och en portugis hade redan sänt rapporter, men Allen tyckte att han kunde göra någonting bättre än vad de hade åstadkommit – ”Jag tror att jag var ... den förste journalist som kom dit i vetskap om vad han sökte efter.”

Allen letade efter bevis för att nationalisterna samlade ihop alla som de misstänkte hade bekämpat dem när de intog staden, sände dem till tjuvfäktningsarenan och sköt ned dem med kulsprutor. Snart fann han vad han sökte. Han såg två nationalisterna som hejdade en man i arbetskläder och höll fast honom medan en tredje öppnade skjortan och blottade hans högra axel. ”De svarta och blå märkena efter en gevärskolv blev synliga. De fanns kvar till och med efter en vecka ... Till tjuvfäktningsarenan med honom.”

Allen körde till tjuvfäktningsarenan. Han drog sig till minnes att han en gång, en kväll som mycket liknade denna, hade sett hur Juan Belmonte stod där och granskade tjurarna som fördes in för nästa dags tjuvfäktning.

Också denna kväll förde man in dem som skulle delta i morgondagens föreställning. Rader av män med armarna i luften ... Klockan fyra på morgonen skall de släppas ut i ringen genom den port som tjuvfäktarna brukar använda när de kommer ut för att saluera åskådarna innan tjuvfäktningen tar sin början. Där väntar kulsprutorna på dem. Efter den första natten, sägs det, stod blodet en handsbredd djupt på bortsidan av gången. Jag tvivlar inte på det. Artonhundra män – det fanns en del kvinnor också – mejades där ner på ungefär tolv timmar. Det finns mera blod än

¹⁹ Matthews: *World in Revolution*, s. 19.

man föreställer sig i 1 800 kroppar.* ²⁰

Men för varje Allen fanns det en Cecil Gerahty. Denne, som rapporterade till *Daily Mail* från nationalistisidan, följde Francotrupporna i trakten av Torre Hermosa, höll speciellt ögonen på historier om de rödas grymheter och passade på att själv lägga beslag på de värdeföremål han hittade. ”Jag tog med mig en gammal engelsk familjebibel som jag tyckte skulle bli en lämplig present till min lille son och en revolver som jag gav min chaufför ... Jag är rädd för att jag i ren nervositet måste ha stoppat ett cigarrettetui från Cordoba av gammalt silver i höftfickan eftersom jag senare hittade det där.” Han beskriver hur han fått syn på ”likt av en 75-årig dam med huvudet halvt avhugget och de stackars brutna armarna i en onaturlig ställning som om hon försökt sträcka dem mot sin sons och sonsons kroppar, som låg piskade till döds bredvid henne”. Han ansåg också att de röda och anarkisterna hade en alldeles speciell odör: ”Man kan känna den lukten i kyrkor som ockuperats av de röda, liksom i deras hem, men i denna byggnad verkade den speciellt stark, och jag fick känslan av att jag alltid i fortsättningen skulle kunna märka på lukten ifall en anarkist fanns i närheten.” Slutligen fick han fråga ut en regeringssoldat innan denne arkebuserades. ”Han har ingen önskan att undslippa sitt öde. Han hyste den stoiska spanska likgiltigheten för döden; det verkade främst som om han ansåg att han satsat på fel häst och att han inte hade någon anledning att klaga på att han nu förlorade insatsen. Han gjorde mindre väsen av att gå till sin avrättning än jag brukar göra när jag skall till tandläkaren.” ²¹

Vi kan avfärda Gerahty som en dålig journalist som skrev för en läsekrets som redan var fast övertygad om att de röda var vilddjur och att nationalisterna kämpade för att rädda den kristna civilisationen. Långt mer oroande är konsekvenserna av den förståeliga förhoppningen hos krigskorrespondenterna på den republikanska sidan att det demokratiska idealet skulle segra över fascismen, att Matthews rättvisa, laglighet, moral och anständighet skulle vinna. Denna brinnande önskan om en republikansk seger gjorde att de flesta av dem såg på den republikanska armén och på krigets förlopp genom glasögon som var färgade av optimism och fick dem att medvetet eller omedvetet ge en felaktig bild av vad som verkligen hände. Följden blev att avgörande svagheter på den republikanska sidan inte omnämndes, att (vilket Orwell klagade över) reportagen inte skrevs som en skildring av händelser utan som en skildring av vad som borde ha hänt enligt uppfattningen hos olika partier samt att omhuldade symboler för den republikanska kampen inte riktigt visade sig hålla måttet när de granskades närmare. Vi skall börja med den händelse under kriget som förmodligen är den bäst kända, bombningen av Guernica.

Guernica är en liten stad i närheten av den baskiska huvudstaden Bilbao i norra Spanien. Baskerna, ett icke-latinskt folk vars ursprung är omtvistat, har sitt eget språk och kultur och har alltid hävdat sin rätt till självstyrelse. I början av kriget, när den republikanska regeringen var hårt pressad från alla håll, hade den gett baskerna full självständighet, och de bildade en egen republik. De baskiska ledarna tillhörde huvudsakligen medelklassen och var trogna katoliker, och även om de var pålitliga anhängare av den republikanska regeringen i Madrid, hade de fortfarande stöd av kyrkan. Det är därför märkligt att notera vad som hände när nationaliststyrkorna ryckte an mot den baskiska staten — en högst respektabel, något gammalmodig och djupt katolsk republik angreps av en annan traditionalistisk grupp, som var lika intimt knuten till kyrkan och kämpade i både Kristi och fascismens namn.

General Emilio Mola, som ledde nationalisttrupperna, inledde kampanjen genom att den 31 mars

* De enda detaljer som ifrågasatts i Aliens skildring är antalet som dödades och om de allihop dödades i tjurfäktningens arenan. Professor Thomas uppskattar det sammanlagda antalet till under 2 000.

²⁰ *Chicago Tribune*, 30 augusti 1936.

²¹ C. Gerahty: *The Road to Madrid* (London 1937), s. 98.

1937 utfärda en hotfull varning som senare skulle framstå som den direkta förklaringen till Guernicas öde: ”Om kapitulationen inte sker omedelbart, ämnar jag jämna hela Vizcaya [en baskisk provins] med marken, och jag ämnar börja med krigsindustrierna. Jag förfogar över medel att åstadkomma detta.”²² ”Medlen” var några divisioner tyska flygplan, med tyska piloter, som hjälpte Mola att driva de illa organiserade baskiska styrkorna bakåt tills hans trupper på måndagen den 26 april 1937 stod bara 16 kilometer från Guernica. Under de följande 24 timmarna förstördes Guernica, jämnades till marken av nationalisternas bombflygplan. Antalet dödsoffer har aldrig offentliggjorts men har uppskattats till mellan tusen och tvåusen.

När denna nyhet infördes i brittiska och amerikanska tidningar väckte den en storm av vrede som egentligen inte lagt sig sedan dess. Guernica kom att representera det historiska ögonblick då det totala kriget inleddes, ett avsiktligt försök att framkalla panik genom hänsynslös bombning av ett civilt mål. Efterverkningarna blev enorma. Guernica kom att bli en vattendelare i kriget; *Time*, *Life* och senare *Newsweek*, bland andra, övergick till att stödja den republikanska sidan. Alla de skräckinjagande förutsägelserna om massiva flygräders verkningar som spelade en så viktig roll för inställningen under början av andra världskriget föddes ur bombningarna i Spanien, framför allt bombningen av Guernica och Barcelona.* Och i vänsterns historieskrivning kom tilldragelsen att bli en symbol för allt som var förhatligt i fascismen, en vändpunkt i historien som förevigades i Picassos mästerverk och som i den versionen människor nu 40 år senare tror lika fast på som den fruktansvärda dag när den utspelade sig.

Historien om Guernica började med en enda man, George L. Steer, korrespondenten för *The Times* som hade skrivit om kriget i Abessinien och som i Spanien hade rapporterat från den republikanska sidan. På måndagseftermiddagen, samma dag som bombningen började, gav han sig av till Guernica i bil tillsammans med Christopher Holme vid Reuters. Några kilometer från staden, vid byn Arbacegui, kom sex plan av typen Heinkel 51 i riktning från Guernica och började bomba byn och beskjuta den med kulsprutor. När de fick syn på Steer och Holme, som vid det laget hade sökt skydd i en bombkrater, ägnade de en kvart åt att skjuta på dem med kulsprutor innan de flög vidare. De båda engelsmännen återvände till Bilbao och åt middag på kvällen tillsammans med några andra korrespondenter när de fick höra att hela Guernica brann. Först trodde de att det var ett våldsamt överdrivet rykte, men de tyckte i alla fall att de borde kontrollera saken. Steer, Holme, Noel Monks vid *Daily Express* samt belgaren Mathieu Corman vid *Ce Soir*, en ny kvällstidning i Paris som finansierats med spanska republikanska pengar, gav sig av tillsammans. Steer har senare, i sin bok *The Tree of Gernika*, berättat vad de fick se när de kom närmare. ”Tjugofem kilometer söder om Gernika började himlen anta ett märkligt utseende. Det var inte den vanliga passiva, döda natthimlen; den tycktes röra sig och innehålla skälvande blodådror, en livsglöd som gav den fysisk existens och fick dess mjuka, runda hy att rodna. När vi kom ännu närmare antog himlen en magnifik skär färg. Det slags skära färg som parisarna drömt om i århundraden. Och den verkade oerhört oljig; den började inge oss avsmak.”²³

Vad korrespondenterna upptäckte när de kom in i Guernica samma natt stod att läsa i London på tisdagen den 27 april i kvällstidningarna som publicerade Reuters rapport från Holme. Steers skildring kom i *The Times* och *New York Times* följande morgon. Steer har senare berättat att *The Times*, som redan var djupt engagerad i appeasement, försöken att blidka Tyskland, inte alls var glad över historien, även om tidningen kände sig nödsakad att publicera den. Den fick också en spalt på första nyhetssidan, med fortsättning inne i tidningen.

²² G. Steer: *Tree of Gernika* (London 1938), s.159.

* Det brittiska utrikesministeriet hade sänt observatörer till Spanien för att rapportera om bombningens verkningar.

²³ Steer, s. 243, och intervju med James Holburn.

Guernica, baskernas äldsta stad och centrum för dess kulturella tradition, totalförstördes igår av rebellernas stridsflyg. Bombningen av denna öppna stad långt bakom stridslinjerna pågick i exakt tre timmar och en kvart, under vilken tid en mäktig flygfliotta som bestod av tre tyska flygplanstyper – Junkers- och Heinkelbombare och Heinkeljaktplan – öste bomber som vägde upp till 500 kilogram samt uppskattningsvis mer än 3 000 enkilos brandbomber av aluminium över staden. Samtidigt gjorde jaktplanen störtdykningar för att från låg höjd med kulsprutor beskjuta de civilpersoner som flytt ut på fälten.

Därefter följde ett avsnitt som förklarade att Casa de Juntas, en byggnad som rymde de baskiska arkiven, samt den historiska ek under vilken Spaniens kungar hade svurit att respektera baskernas rättigheter båda stod kvar oskadade – detta skulle få en viss betydelse som vi senare skall återkomma till. Därefter kom en viktig detalj: ”... idag klockan 2 på morgonen när jag besökte staden ...” Steer var försiktig med att inte påstå att han hade varit ögonvittne till bombningen, och denna försiktighet bidrog till att öka hans trovärdighet när han verkligen sade ifrån som i följande stycke som var det viktigaste i hans skildring:

Flyganfallet mot Guernica är utan motstycke i militärhistorien när det gäller sättet att genomföra det och förstörelsens omfattning men också i valet av mål. *Guernica var inget militärt mål.* En fabrik som tillverkade krigsmateriel låg utanför staden och skadades aldrig ... *Syftet med bombningen tycks ha varit att demoralisera civilbefolkningen och förstöra den baskiska rasens vagga.* Varje detalj tyder på att detta är den riktiga förklaringen inklusive den dag som valdes för angreppet. Måndagen är en traditionell marknadsdag i Guernica.

Sedan följde en beskrivning av bombningen, en mycket försiktig uppskattning av antalet offer samt uppgifter om människor som sades vara fångade som i en fälla i skyddsrum. ”Bombarnas taktik, som kan vara av intresse för dem som studerar denna nya militära vetenskap”, skrev Steer med vrede brinnande under ironin, ”var denna ...” och han beskrev i detalj hur människorna drevs ut på öppna fältet för att mejas ner från luften. När de hade tvingats återvända för att söka skydd inne i staden, överöstes denna med högexplosiva bomber och brandbomber som fälldes från bombplan vilka kom i vågor med tjugo minuters mellanrum och metodiskt angrep den ena stadsdelen efter den andra. Steers skildring stämde i stort sett överens med vad hans kolleger rapporterade, men han gick längre än de och var mera detaljerad och grundlig i sin tolkning och i sitt framhållande av att det rörde sig om ett nytt slags krigsföring. Christopher Holme har berättat att han läste Steers rapport och tyckte att den var mycket bättre än hans egen skildring. Tydligt var också att Steer framförde sin anklagelse med lidelse, och det var hans skildring som blev ursprunget till den allmänt godtagna versionen av vad som hände i Guernica.

Francosidan svarade med att omedelbart kategoriskt förneka anklagelsen. Den förklarade att nationalistiska flygplan inte hade befunnit sig i luften vid tiden för angreppet. Denna dementi togs aldrig särskilt allvarligt, eftersom den fortfarande lämnade möjligheten öppen att planen hade varit tyska. Allvarligare var nationalisternas motanklagelse att republikanerna själva hade satt eld på Guernica. ”Guernica förstördes av tändsatser och bensin, bombades och förvandlades till ruiner av de röda horderna”, förklarade Francosidans officiella kommuniké. Francostyrkorna hävdade att de skulle kunna bevisa detta påståande så snart de hade erövrat Guernica.

Detta inträffade tre dagar senare, och bevisen för Francosidans påstående framlades av tre krigskorrespondenter. Den förste, Pembroke Stephens vid *Daily Telegraph*, kom in i staden tillsammans med nationalisterna bara en timme efter det att de baskiska styrkorna hade slagit till reträtt. Han skrev en mycket intetsägande rapport, som huvudsakligen skildrade förödelsen, och berättade att några ”upphetsade och förvirrade kvinnor” sagt att deras hus hade ”förstörts på kvällen av eld”, vilket lika mycket stämde med Steers ursprungliga historia som med nationalisternas motanklagelse. Flera detaljer framkom när andra, på nationalistisidan ackrediterade

krigskorrespondenter besökte staden. De viktigaste bland dem var Carney vid *New York Times* och James Holburn vid *The Times* i London. Typiskt nog visade Carneys rapport att han hade låtit sig övertygas av Francosidans version — ”Jag såg att större delen av förstörelsen mycket väl skulle ha kunnat åstadkommas av bränder och dynamit.” Holburn sände en helt annorlunda rapport. Den skrevs i Vitoria, var daterad den 4 maj och infördes i *The Times* och *New York Times* följande dag. Den förklarade att elden hade förstört många av bevisen för hur den hade uppstått men att staden verkligen hade bombats i vågor under tre timmar. Holburn skrev att han inte hade funnit några bombkratrar och att han hade sett oskadade fasader på utbrända hus. ”Dessa omständigheter”, skrev Holburn, ”gör det svårt att tro att Guernica hade gjorts till måltavla för ett bombardemang av osedvanlig kraft och utvalts av nationalisterna för ett experiment med brandbomber.”

Några viktiga detaljer måste framhållas beträffande denna rapport. Först och främst skrevs den av Holburn och inte, som många trott, av *The Times* andre korrespondent på nationalistisidan, H.A.R. (”Kim”) Philby.^{* 24} Efter det att Philby flytt till Sovjetunionen 1963 tyckte många författare att *The Times* rapport om Guernica den 5 maj hade speciell betydelse därför att de begick misstaget att tro att den skrivits av KGB-agenten Philby.^{**} En spansk författare drog djupsinniga historiska slutsatser av det förhållandet att Steer befann sig på ena sidan vid Guernica och Philby på den andra. Allt detta har bidragit till att skymma den verkliga betydelsen av Holburns rapport.

I likhet med de flesta journalister som rapporterade från nationalistisidan brottades Holburn med betydande svårigheter i sitt arbete. Den nationalistiska metoden att sköta krigskorrespondenter grundade sig på det brittiska systemet under första världskriget såsom en spansk krigskorrespondent, Luis Bolin, hade upplevat det. Regelbundna presskonferenser hölls för krigskorrespondenterna, som också fick göra enstaka utflykter till fronten men bara under övervakning av en spansk, tysk eller italiensk officer som ledsagade dem. Sträng censur hade införts, och det klargjordes för journalisterna att de gjorde bäst i att sympatisera med Francosidan. Om de visade samarbetsvilja, kunde de belönas — Christopher Holme har berättat att krigskorrespondenter i Salamanca ett slag erbjöds ungefär tusen dollar för att framträda i den italienska radion med lämpliga uttalanden.²⁵ Om en krigskorrespondent däremot inte visade några sympatier för nationalisterna, kunde han hamna i svårigheter. Vid tiden för bombningen av Guernica satt en korrespondent för den franska nyhetsbyrån Havas i ett nationalistiskt fängelse och en annan i husarrest. Men trots dessa svåra omständigheter lyckades Holburn i sin rapport från Vitoria — nästan begrävd i den propaganda som var nödvändig för att behaga censorerna — få in den viktiga informationen att nationalisterna verkligen hade bombat Guernica, vilket de dittills envetet hade förnekat.

Nu tog historien fart, framför allt i Storbritannien, Förenta staterna och Tyskland. (I Frankrike hade Havas haft en första rapport om bombningen som bara var 87 ord lång. Sedan, när dess korrespondent på nationalistisidan sände ett telegram med den nationalistiska versionen, bortsåg redaktionen från ett kodord — som användes för att markera att en historia antingen var falsk

---

* Philby var i Spanien för att bygga upp sin egen oklanderliga fasad som krigskorrespondent med diskreta men solida fascistiska sympatier i syfte att kunna närma sig Francomyndigheterna och tyskarna så mycket som möjligt - inte för sin tidning men för att kunna sända bättre rapporter till sin verkliga uppdragsgivare, det sovjetiska underrättelseväsendet eller KGB. Philby har berättat för mig att han aldrig skrev någonting från Spanien som han visste var osanning, ”men man kan se på sanningen genom många slags glasögon, och de som jag använde (för att senare göra speciellt bruk av) hade jag fått av Franco och Kondorlegionen.”

²⁴ *The Times* arkiv.

** Se exempelvis Seale och O’Connell: *Philby - the Long Road to Moscow*, s. 90.

²⁵ Intervju med Christopher Holme.

eller sänts till följd av påtryckningar — och sände ut det.²⁶) Steer gick till angrepp igen i en ny rapport, i vilken han lade fram ytterligare bevismaterial. Kolleger hade funnit och sparat på bitar av tyska bomber, träd hade brutits av nere vid marken, ingen hade kunnat känna någon bensinlukt, de dödas sår var av den typ som brukar vållas av bombsplitter. Han upprepade sitt tidigare påstående, som kom att visa sig anmärkningsvärt profetiskt: ”General Francos flygplan brände ned Guernica, och det kommer baskerna aldrig att glömma.”

The Times tryckte Steers andra rapport med ännu större tveksamhet än den hade visat inför den första artikeln. Tidningens inställning till den spanska frågan var full av motsägelser. Den hade framgångsrikt avvärjt ett nationalistiskt försök att få den att sluta att använda ordet ”rebeller” – ”Det har aldrig använts i *The Times* i någon förklenande bemärkelse” – och den lät sig inte påverkas av Luis Bolin när denne upprepade gånger besökte Printing House Square och försökte övertala tidningen att sända en av sina främsta journalister för att intervju general Franco.²⁷ Men den böjde sig för tyska påtryckningar och förvägrade Steer sitt stöd när han bäst behövde det.

När tyska tidningar kallade *The Times* för lögnare och det kom officiella tyska klagomål på tidningens rapportering från Spanien, skrev dess chefredaktör Geoffrey Dawson till sin tidigare Berlinkorrespondent: ”Kväll efter kväll gjorde jag mitt bästa att stoppa införandet i tidningen av någonting som kunde såra [tyskarna]. De blev säkert missnöjda med Steers första rapport om bombningen av Guernica, men att den i huvudsak varit riktig har aldrig förnekats och vi har å vår sida inte gjort något försök att brodera ut eller älta historien.”²⁸ År 1939, när Steer stämde en kritiker för ärekränkning därför att han påstått att Steer lämnat *The Times* efter en dispyt om sanningsenligheten i historien om Guernica, fick han inte mycket hjälp av tidningen. Först påstod man att Steer inte hade representerat tidningen vid tiden för bombningen av Guernica, och man gick bara under korsförhör med på att hans avgång från tidningen inte hade någonting att göra med hans Guernicarapporter utan hade framkallats av personliga anledningar.²⁹

Ännu idag finns det en del som påstår att bombningen av Guernica är en myt, en glänsande propagandakupp som iscensattes av republikanerna, och att Steer bar huvudansvaret för att den lyckades.* Den främste förespråkaren för denna uppfattning var den förutvarande pressofficeren Luís Bolin, som försvarade den i sin bok *Spain, the Vital Years*. Bolin kastar en skugga över Steers trovärdighet genom att notera att Steer blev officer i underrättelseväsendet under andra världskriget, att hans arbete omfattade uppgiften att hitta på och sprida falska rapporter för att minska förtroendet för bland andra fienderna till kejsar Haile Selassie av Abessinien och att Steer själv erkänt att kejsaren inte godkände denna kampanj men att han då förfalskade kejsarens sigill. Även om detta inte ökar vårt förtroende för Steers sätt att behandla fakta, är det inget bevis för att han ljög om Guernica. Bolin lade också fram en rad av de vanliga dagliga rapporterna från Francostyrkorna i Guernica där baskerna anklagades för att själva ha bränt och sprängt sönder staden. Bolin hävdade att Guernicaträdet och den byggnad som hyste det baskiska arkivet visade genom det faktum att de stod kvar att mycket talade för den nationalistiska versionen; om bombningen verkligen varit så intensiv som republikanerna hävdade skulle detta knappast ha kunnat ske.

Bolin fortsatte ända till sin död 1969 att driva propaganda för nationalisterna, men hans bok, som utkom 1967, gav ny näring åt kontroversen. Professor Thomas omprövade senare de slutsatser

²⁶ H. Southworth: ”Gernika! Gernika!” (manuskript).

²⁷ Deakin till Stirling, 20 oktober 1936, och Deakin till de Caux, 13 juni 1937. *The Times* arkiv.

²⁸ *The History of The Times*, vol. 4, s. 907.

²⁹ Brevväxling mellan *The Times* och advokatfirman Rowe and Maw i London, 4 april - 11 juli 1939, *The Times* arkiv.

* Se exempelvis ”The Great Guernica Fraud” av Jeffrey Hart i *National Review* den 5 januari 1973.

han dragit efter en undersökning 1959 – då han hävdade att ”det är svårt att inte dra den slutsatsen att tyskarna avsiktligt bombade staden i ett försök att ödelägga den, sedan som i ett laboratorium studera resultaten av ett så förödande angrepp och därigenom verkställa Molas instruktion av den 31 mars”.³⁰ Herbert Southworth, en expert på det spanska inbördeskriget och tidigare professor vid Californiauniversitetet i San Diego, har nu påbörjat ett arbete som skall bli en slutgiltig redogörelse för händelserna i Guernica. Dessa historiker måste betraktas som världsauktoriteter på ämnet och har därför tillfrågats om vad de anser.

Professor Thomas skrev: ”Jag tror fortfarande att staden bombades av tyskarna men a) inte nödvändigtvis med det spanska överbefällets vetskap och b) *förmodligen inte som ett psykologiskt anfall mot en speciellt älskad stad utan för att hindra att de republikanska baskiska styrkorna omgrupperades.*”³¹

Southworth skrev: ”Guernica förstördes av spräng- och brandbomber som fälldes från tyska plan förda av tyska piloter. Bombningen utfördes på begäran av de spanska myndigheterna. Det var en operation genomförd av fältförband, och det verkar sannolikt att Kondorlegionen och spanjorerna talade om sanningen för Berlin först senare och i småportioner. Det var en ytterst framgångsrik militär operation som hade fördel av att ske vid rätt tid och under sådana vindförhållanden att bränderna spred sig. Varför utfördes den? Här måste vi röra oss med gissningar. *Ingenting tyder på att tyskarna hyste någon önskan att pröva ståndaktigheten hos de civila. Tyska dokument tyder i allmänhet på att det rörde sig om en taktisk operation.*”³²

På så sätt motsägs Steers ursprungliga anklagelser, som låg till grund för legenden om Guernica – att staden inte var ett militärt mål och att syftet med bombningen var att försvaga civilbefolkningens motståndskraft. Thomas säger att det inte var ett psykologiskt anfall. Southworth att *ingenting tyder på att tyskarna ville pröva ståndaktigheten hos de civila*. Thomas säger att Guernica var en stad där de republikanska baskiska styrkorna kunde omgrupperas, med andra ord att den utgjorde ett militärt mål; Southworth att bombningen var en taktisk operation. Det är följaktligen tydligt att begreppet Guernica skapades av journalisterna. Om Steer, och i viss mån också Holme, Monks och Corman, inte hade varit där för att skriva om händelsen, skulle Guernica ha gått obemärkt förbi, bara varit ytterligare ett intermezzo i ett brutalt inbördeskrig. Vi måste dra slutsatsen att Steer, som drevs av förstående yrkesmässiga, politiska och personliga skäl, reagerade alltför starkt på det som hände. Alla nu tillgängliga bevis tyder på att Guernica bombades av taktiska militära skäl. Efter bombningen blev nationalisterna oroliga över reaktionerna utomlands, främst i Förenta staterna och Storbritannien. I stället för att säga att krig är ett helvete och att det ibland är nödvändigt att bomba städer av militära anledningar,^{*} greps de av panik, dementerade först att staden överhuvudtaget skulle ha bombats och övergick sedan till det ohållbara påståendet att baskerna själva skulle ha förstört den.

Medan Guernica blev en symbol för fascistiskt barbari, fick de republikanska dödsopfren sin symbol i ”dödsögonblicket”, Robert Capas gripande fotografi av en republikansk militiaman som faller baklänges med armarna utbredda mot den spanska jorden som han försökt försvara. Capa var en skicklig och modig fotograf som tog krigsbilder i större delen av världen innan han dödades mitt under sin yrkesutövning. Han trampade på en mina när han var ute med en fransk patrull

³⁰ Thomas, s. 539.

³¹ Brev från Hugh Thomas till förf., 20 juni 1973.

³² Brev från Herbert Southworth till förf., 16 juli 1973.

* En nationalistofficer sade i själva verket detta rakt på sak. I oktober 1937 sade han till Virginia Cowles, korrespondent för Londontidningen *Sunday Times*: ”Vi bombade staden, och bombade, och bombade, och bueno, varför inte?”

söder om Hanoi 1954. Men före fotot av ”dödsögonblicket” var han nästan helt okänd, och det var med denna enda bild som han tog steget in i berömmelsen.

Fotografiet publicerades först i två franska tidskrifter, i *Vu* i september och i *Regards* i oktober 1936, men det fick internationellt erkännande när det trycktes i tidskriften *Life* den 12 juli 1937. Det har nu blivit det fotografi från det spanska inbördeskriget som oftast återges, och många yrkesmän anser att det är det bästa krigsfoto som någonsin tagits; fotografer från andra världskriget till Vietnam har avundats det.

Men det egendomliga med fotografiet är att det inte säger oss någonting som bild betraktat. Det är till sin natur högst oklart. Men med den text som det fick i *Life* – ”Robert Capas kamera fångar en spansk soldat i samma ögonblick som denne fälls av en kula genom huvudet framför Córdoba” – säger den oss verkligen någonting, någonting som går utöver ordens ytliga betydelse. Den säger oss att bilden togs av någon som måste ha utsatt sig för stor fara, någon som kanske själv var nära att dödas. Med denna text blir fotografiet alltså en berömd och värdefull tingest både politiskt och kommersiellt sett. Och ändå skulle man mycket väl, utan att motsägas av bilden, kunna ändra texten till att lyda: ”En militiaman snubblar och faller under en stridsövning”, och i så fall skulle fotografiet bli värdelöst ur båda de ovannämnda synvinklarna.

Eftersom någonting måste vara fel med värdeskalan i en journalistisk värld som accepterar som en viktig bild ett fotografi som så uppenbart är beroende av bildtexten för att kunna göra verkan, försökte vi finna ut så mycket som möjligt om de omständigheter under vilka bilden togs. När och var tog Capa den? Den natur som fotot visar säger oss ingenting, den kan återfinnas var som helst. Vem är mannen? Ansiktet är suddigt, men det tycks inte finnas någonting som skulle kunna vara ett sår, absolut inte något som tyder på att kraniet sprängts, vilket en kula i huvudet (jämför bildtexten i *Life*) skulle ha åstadkommit. I själva verket har han fortfarande mössan på huvudet. Hur kunde det komma sig att Capa befann sig bredvid honom med kameran riktad mot honom och med mannen någotsånär i fokus just i det ögonblick då mannen dödades?

Jag gick igenom allt som Capa skrivit för att finna svaren på frågorna, men trots att han berättat om andra fotografier tycks han inte ha skrivit någonting om ”dödsögonblicket”. Eftersom det verkade osannolikt att Capa inte under sin karriär skulle ha berättat för någon människa om de omständigheter under vilka han tog sin mest berömda bild, kontaktade jag också de människor som han kunde ha talat med, och jag frågade dem om Capa någonsin omnämnt saken. *Life* svarade inte. Henri Cartier-Bresson, Capas kollega och kompanjon i Magnum, den berömda gruppen av fotografer, förklarade att han höll på med en film om spanska sjukhus vid den tiden och ”inte var tillsammans med André [Capas verkliga namn] när han tog bilden”. Han påpekade dock att Capas bror Cornell kunde veta mera. Stefan Lorant vid *Picture Post* sade att han inte hade någon ”förstahandskunskap” om hur Robert Capa hade tagit bilden, men han lät frågan gå vidare till Cornell Capa.

Sedan kom ett svar från Cornell Capa på ett tidigare brev från författaren. ”Märkligt nog är det svårt att få tag på riktiga upplysningar. Bob har aldrig berättat någonting för mig om bakgrunden till något speciellt fotografi eller någon speciell bildsvit. Inte heller har han skrivit någonting om denna bild ...” Men Cornell Capa sände oss senare vad han kallade för en ”torrolig” anmälan av John Hersey, författare och tidigare krigskorrespondent, som i en nu avsmnad tidskrift, 47, hade skrivit om Robert Capas bok *Slightly Out of Focus*. I denna anmälan, som bar titeln ”Mannen som uppfann sig själv”, skildrar Hersey hur Robert Capa tog det berömda fotografiet. På vår fråga varifrån han fått sina uppgifter svarade Hersey: ”Bob Capa berättade själv för mig hur det gick till när han tog bilden av den spanske soldaten. 'Mannen som uppfann sig själv' bygger helt på material som jag fick direkt från Capa. Vi var mycket goda vänner. Han och jag var till-

sammans under landstigningen på Sicilien.”³³

Vad Robert Capa hade berättat för Hersey var att han kom till Andalusien i augusti 1936, då hårda strider pågick. Under en av striderna befann han sig i en skyttegrav tillsammans med ett kompani republikanska volontärer, ”fanatiska men okunniga kämpar” som skrek ”Viva la República”, hoppade över bröstvärnet och gick till anfall mot ett nationalistiskt kulsprutenäste. När kulsprutan öppnade eld och dödade flera soldater, drog sig de andra tillbaka och besköt kulsprutan från skyttegraven. De försökte gång på gång anfälla igen, och varje gång var det många som dödades. Hersey skrev: ”Slutligen under ett av anfällen höjde fotografen försiktigt kameran till övre kanten av bröstvärnet, och när den första kulsprutesalvan avlossades tryckte han in avtryckningsknappen utan att se vad det var han fotograferade. Han sände den oframkallade filmen till Paris. Två månader senare fick han reda på att han [Capa] nu faktiskt var en berömd, begåvad och inte långt ifrån förmögen fotograf, eftersom det slumpartade kameraskottet hade visat sig ge en klar bild av en tapper man just när han föll död ned, en bild som publicerats med Capas namn under i tidningar runt hela världen.”

Detta är en förbryllande version. En del människor, bland andra Martha Gellhorn som träffade Capa både i Spanien och senare, tror att Capa skojade med Hersey och att hans skildring inte får tas på allvar. Herseys bokanmälan antyder ingenting om detta, och hans brev tyder på att han uppfattade vad hans gode vän berättat för honom som sant och riktigt. Om så är fallet måste Capas berömda fotografi vara en så enastående lyckträff att det trotsar alla sannolikhetskalkyler: en kamera som riktas blint och trycks av vid ljudet av en skottsälva inte bara fångar en bild av en soldat väl centrerad på bildytan utan dessutom just i det ögonblick då han träffas av en kula!

Ytterligare efterforskning resulterade i två andra märkliga versioner av historien om fotografiet av ”dödsögonblicket”. Här måste omedelbart understrykas att det varit omöjligt, så långt efter att fotot togs att vare sig bekräfta eller förneka deras riktighet och att andra människor som träffade Capa i Spanien, inklusive Herbert Matthews och Martha Gellhorn, helt tar avstånd från dem och är fast övertygade om att fotografiet togs av Capa och att det ”utan minsta tvivel är autentiskt”. Den första versionen kommer från den kanadensiske dramatikern Ted Allan. Denne, som då bara var tjugo år gammal, befann sig i Spanien tillsammans med en kanadensisk blodtransfusionsgrupp. Han skickade också rapporter till Federated Press, en nyhetsbyrå för fackpressen i Nordamerika. Han träffade Capa i Madrid, blev god vän med honom och med Gerda Taro, Capas kompanjon och livslånga kärlek, och var tillsammans med Gerda när hon dödades vid Bruneta i juli 1937. Allan uppger att han någon tid efter att dödsögonblicksfotot publicerats hade diskuterat det med ”Chim” David Seymour, en fotograf som senare dödades under Suezinvasionen 1956. ”Chim berättade för mig att Capa inte hade tagit detta fotografi. Jag kan nu inte erinra mig om han sade att det var han, Chim, som tagit det eller om Gerda hade tagit det.”³⁴

Den andra versionen kommer från O.D. Gallagher, en korrespondent för Londontidningen *Daily Express* i Spanien, som först var på den nationalistiska och sedan på den republikanska sidan. Gallagher uppger att han och Capa under en period av kriget delade hotellrum. Det hade inte hänt särskilt mycket på åtskilliga dagar, och Capa och andra fotografer klagade hos de republikanska officerarna över att de inte kunde ta några bilder. Slutligen, uppger Gallagher, sade en republikansk officer till dem att han skulle avdela några soldater att följa med Capa till några skyttegravar i närheten där de skulle arrangera någonting som fotograferna kunde plåta. Capa kom tillbaka när dagen var slut och var överförtjust över de bilder han hade tagit. När fotot av ”dödsögonblicket” publicerades sade Gallagher till Capa, efter vad han senare uppgav, att det var

³³ Brev från John Hersey till förf., 14 juni 1974.

³⁴ Brev från Ted Allan till förf., 4 oktober 1974.

kolossalt så äkta bilden verkade just därför att den inte var riktigt skarp. ”Han [Bob] skrattade hjärtligt och sade: 'Om du vill ha goda aktionsbilder, får de inte vara riktigt skarpa. Om du darrar lite på handen blir det en bättre aktionsbild.' ”³⁵

Det händer naturligtvis att fotografer arrangerar fotografier. Cornell Capa skickade bland annat en italiensk fotografisk tidskrift till mig med en annan Capabild från samma tid, med fin skärpa, som visade nio republikanska militiamän som står på kanten till en skyttegrav och skrattar och svänger gevären i luften. Skribenten i den italienska tidskriften komplicerar frågan om fotot med ”dödsögonblicket” ytterligare genom att påstå att det togs i närheten av Cadiz. Han tillägger att han motstått frestelsen att säga att soldaten i ”dödsögonblicket” är så lik den som ”fortfarande lever” och står till vänster på gruppafotot att det skulle kunna röra sig om samma person.³⁶ Det är naturligtvis fråga om huruvida gruppafotot togs före eller efter bilden av ”dödsögonblicket”. Men om det togs före, hur kunde då soldaterna ställa upp sig mitt framför ögonen på den nationalistiske kulspruteskytten?

När allt kommer omkring visar det sig att den starkt känsloladdade bilden av ”dödsögonblicket”, i likhet med så många andra aspekter av det spanska inbördeskriget, inte är så enkel som den först verkar.

En annan symbol i Spanien var Ernest Hemingway, den avgjort mest berömde av de författare som skrev på engelska och som kom dit under kriget. Han var också en inflytelserik ledande gestalt i kampen mot fascismen — ”Hur skulle vi kunna förlora nu, med Hemingway vid vår sida?”³⁷ Hemingway hade redan arbetat med en propagandafilm, *Spanien brinner*, och hade gått med på att hjälpa till med en annan, *Den spanska jorden*, när han accepterade ett erbjudande från North American Newspaper Alliance att rapportera från kriget. Han kom till Spanien på sitt första besök i mars 1937 och var där sammanlagt i fyra omgångar. Han reste omkring mycket, vanligen tillsammans med Martha Gellhorn, Herbert Matthews och Sefton Delmer, såg åtskilligt av striderna och stiftade bekantskap med många av republikens ledare och anhängare. Men hans insats som krigskorrespondent var fruktansvärt dålig. Rent tekniskt kan man säga att hans skildringar av strider och bombningar är monotona, hans ständiga understrykande av hur nära stridslinjen han själv befann sig gränsar till skryt, hans beskrivningar av blod, sår och kapade lemmar är typiska för hans önskan att chockera och de samtal han refererar är så typiskt hemingwayska i sin stil att läsaren inte kan låta bli att undra om de någonsin ägt rum. NANA tvingades uppmana honom att bara hålla sig till historier med mänskligt intresse och, när det misslyckades, att bara rapportera händelser som var verkligt betydelsefulla. Carlos Baker, som skrivit en biografi över Hemingway, säger: ”Hans blick för karakteristiska detaljer och individuella särdrag var inte alls så skarp som hos Dos Passos, och han kunde inte heller höja sig till den omsorgsfulla exakthet och detaljrikedom som kännetecknade Matthews och Delmers bästa rapporter.”³⁸

Det är visserligen sant att Hemingway mognade politiskt i Spanien och trodde att det var där som fascismen måste hejdas innan Hitlers brunskjortor och Mussolinis svartskjortor hann börja ett andra världskrig. Men han var orealistiskt optimistisk när det gällde republikanernas möjligheter att hejda fascismen. En av hans viktigaste informationskällor var Michail Koltsov — den korrespondent för *Pravda* och *Izvestija* som grälade med Louis Fischer om en korrekt men pessimistisk rapport som denne hade skrivit — och det kan förklara vad Hemingway sade till några reportrar i New York i juni 1938. Franco började få ont om trupper, sade Hemingway, och hade svårigheter

³⁵ Intervju med O.D. Gallagher.

³⁶ Se *Fotografia Italiana*, juni 1972, s. 21-62.

³⁷ Carlos Baker: *Ernest Hemingway* (London 1969), s. 377.

³⁸ Baker, s. 395.

med slitningar mellan de olika utländska enheterna i sin armé, medan republikanerna var väl organiserade och hade goda utsikter att segra. I själva verket var republikanerna i det ögonblicket bara sex månader från nederlaget. Men dylika saker var de minst allvarliga av Hemingways brister som krigskorrespondent. Viktigare var hans totala uraktlåtenhet att rapportera kommunistiska förföljelser mot samt fängslande och summariska avrättningar av ”opålitliga element” på den republikanska sidan trots att han visste att sådant förekom och trots att han genom att avslöja det skulle ha kunnat förhindra att dylika gräsligheter upprepades.

Den främste kommunistiske utrensaren var André Marty, som själv har erkänt omkring 500 avrättningar. Andra uppger att siffran är fem eller kanske till och med tio gånger så stor. Marty var nästan sinnessjukt misstänksam och ägnade större delen av sin tid åt en lidelsefull spionjakt. Han var övertygad om att många av de frivilliga som kom till hans högkvarter var fascistiska spioner, och han förde dagslånga, självmördande förhör med dem. Han drog sig aldrig för att snabbt likvidera misstänkta fall hellre än att riskera att republiken kunde skadas av vad han kallade ”småborgerlig brist på handlingskraft”. Gustav Regler, som arbetade som politisk kommissarie vid de internationella brigaderna, kände till Martys spionskräck och avrättningarna och talade om allt han visste för Hemingway. Denne skrev inte ett ord om det i sina rapporter. Regler tror att Hemingway ”höll inne med” informationen därför att kommunisterna var den aktivaste gruppen i kampen för republiken.³⁹

Det finns också andra bevis för att Hemingway kände till avrättningarna. John Dos Passos, som samarbetade med Hemingway på *Den spanska jorden*, var angelägen att få reda på vad som hänt med José Robles Pazos, som tidigare undervisat vid Johns Hopkinsuniversitetet och varit Dos Passos spanske översättare och en god vän i tjugo år. Robles hade anslutit sig till den republikanska armén och fått överstes rang men hade plötsligt arresterats i december 1936. Hemingway åtog sig att hjälpa Dos Passos i förfrågningarna efter Robles och kunde snart rapportera att han hade fått ett personligt löfte från chefen för det republikanska kontraspionaget att Robles skulle få en rättvis rättegång. Sanningen var emellertid att Robles redan hade avrättats utan rättegång. Enligt Carlos Baker skulle Hemingway när han fick höra detta helt enkelt ha förmodat att Robles varit skyldig. Men han inte bara misstog sig på Dos Passos upprördhet och vrede när denne fick höra hur det verkligen förhöll sig, senare skrev han också i *Ken*, den vänstertidskrift som startats av utgivaren av *Esquire*, en artikel som kritiserade Dos Passos för att visa den naivitet som kännetecknar ”en typiskt amerikansk liberal inställning”. Dos Passos förlät honom aldrig. Slutligen, just innan han gjorde sitt sista besök i Spanien, erkände Hemingway i oktober 1938 i ett brev till sin förläggare, Maxwell Perkins vid Scribner, vad han inte skrivit som korrespondent: att det förekommit ”en orgie av förräderi och rutenhet på båda sidorna”.⁴⁰

Till slut skrev Hemingway emellertid ned allt detta, nämligen i romanen *Klockan klämtar för dig*, men av en krigskorrespondent har läsaren rätt att förvänta sig alla de informationer som korrespondenten förfogar över vid den tidpunkt då han skaffat sig dem och inte få dem som utsmyckningar i ett skönlitterärt arbete när kriget redan är slut. I själva verket utnyttjade Hemingway, trots allt det medlidande han hyste för spanjorerna och de sympatier han hade för republiken, kriget för att få nytt stoff för sitt författarskap. Baker uttryckte det på följande sätt: ”Han vägrade att slösa bort det bästa av sitt material i sina tidningsrapporter ... utan hade samlat och konserverat en mängd erfarenheter och informationer som han beskrev för Perkins som 'absolut ovärderliga'.”⁴¹ För en novellist var det naturligt att göra på det sättet. För en krigskorrespondent var det oför-

³⁹ G. Regler: *Owl of Minerva* (London 1959), s. 293.

⁴⁰ Baker, s. 401.

⁴¹ Baker, s. 402.

låtligt.

Madrid kapitulerade den 28 mars 1939. Bara en heltidsanställd krigskorrespondent stannade kvar för att se nationalisternas triumferande intåg i staden: O.D. Gallagher vid *Daily Express*. Gömd i källarvåningen på Ritz hotell, där han hade ett förråd av vatten och matkonserver, väcktes han en morgon av att folkhopar på gatorna skrek: ”Franco! Franco!” Gallaghers springpojke lyckades få ut ungefär tjugo korta rapporter till telegrafstationen innan nationalistiska pressofficerare hittade Gallagher, sade till honom att han hade tur som slapp bli arkebuserad och gav honom order att lämna Spanien. Hans tappra försök att sköta sitt yrke var en av de få ljuspunkterna under krigets sista månader. Ty när nederlaget blev allt sannolikare, blev det allt svårare för krigskorrespondenterna hos republikanerna att överse med det förhållandet att deras sida inte riktigt motsvarade deras förväntningar.

Många av dess brister hade visat sig redan på ett tidigt stadium. I den brittiska internationella brigaden var handgranaterna oanvändbara och de ryska gevären inte mycket bättre. Utbildningen var hopplös; många frivilliga kastades in i slaget vid Jarama efter att ha fått avlossa tio skott på en i hast anordnad skjutbana. En rysk officer gav order om anfall som var rena självmordsförsök. Efter två dagars strid återstod bara hundra män av en bataljon på över sexhundra.⁴² En allvarlig livsmedelsbrist rådde i Madrid trots ständiga leveranser av förnödenheter från Valencia — men leveranserna låstes in i dåliga lagerlokaler där de ruttnade bort. Svaga, enfaldiga officerare upphöjdes till hjältegestalter för att sedan bryta samman så fort de stötte på motgångar. På en del fronter hade brigaderna bara i genomsnitt 250 brukbara gevär för 1 600 soldater, medan lastbilar fulla med vapen och ammunition inte kunde nå sin destination på grund av trätor mellan lokala organisationer om vem som skulle ansvara för dem. Under reträtten i Katalonien vägrade katalanerna att lyda mobiliseringsordern, officerare rekvirerade bilar och gav sig iväg från fronten och anarkisterna började förstöra maskinerna i fabrikerna. Fraktionsbildningar, grymheter, politiska manövrer och väpnad kamp mellan olika grupper kom att känneteckna republikens sista dagar.

Krigskorrespondenternas underlåtenhet att rapportera skönhetsfelen på den republikanska sidan tycks inte, om man bortser från dem som själva erkänt att de skrev propaganda, ha berott på att de gick republikens ärenden utan snarare på att de i så hög grad upptogs av den verkan som kriget hade på dem själva. Säkert är att inget annat krig tycks ha gjort ett så djupt och varaktigt intryck på dem som rapporterade från det. Matthews skrev i sitt sista telegram från Spanien: ”Och allt jag hade lärt mig. Det tycktes mig värt en hel del. Till och med då, nedslagen och missmodig som jag var, fanns det något som sjöng inom mig. Liksom spanjorerna hade också jag utkämpat mitt krig och förlorat, men ingen skulle kunna påstå att jag skött mig alltför illa.” André Malraux sade att kriget hade spelat en stor roll för honom inte bara som en kamp ”utan också därför att det gav en möjlighet att uppleva broderskapet verkligt djupt”. Martha Gellhorn har sagt att hon fortfarande inte kan läsa några böcker om det spanska inbördeskriget: ”Fakta kan nog vara riktiga, men ingen av dem lyckas fånga stämningarna, entusiasmen, känslan av att kriget angick oss alla, vissheten om att vi hade rätt.”⁴³

Enligt Drew Middletons definition gjorde detta personliga engagemang att krigskorrespondenterna var ur stånd att sköta sitt arbete eftersom de hade förlorat sin objektivitet. Matthews linje att öppen, ärlig partiskhet var acceptabel så länge läsaren fick del av alla fakta fungerade inte så mycket bättre. En stor del av Matthews rapportering från det spanska inbördeskriget var lysande. Hans stridsskildringar, hans frammanande av de känslor och stämningar som rådde, hans ärliga strävan att åstadkomma en motvikt mot Carneys propaganda och nationalisternas förfalskningar

⁴² J. Gurney: *Crusade in Spain* (London 1974), s. 126-128.

⁴³ Intervju med Gellhorn.

förtjänade allt det beröm som hans amerikanska anhängare gav honom. Han hade rätt i tvisten med *New York Times* om dess hållning till kriget, och hans dom är riktig — tidningen svek sina läsare eftersom den inte gav dem ”en kunnig, balanserad, fullständig, *journalistisk* bild av kriget”.

Men samtidigt kom Matthews öppna, ärliga partiskhet, hans metod att rapportera med hjärtat och inte bara med hjärnan, att påverka hans omdöme. Medan kriget pågick uppfattade han det som ”en kamp mot ondskans krafter”. Nu erkänner han att han gjorde fel i att se konflikten ur en rent ideologisk synvinkel, att han alltför mycket förenklade en mycket komplicerad situation och att den framför allt var ”ett *inbördes* krig, ett spanskt krig, en konflikt vars orsaker och uttryck måste sökas i Spaniens historia”. Medan kriget pågick tyckte han att alla som upplevde det på republikanernas sida var med om någonting så fantastiskt att det aldrig skulle kunna hända igen. ”Spanien var en smältdegel i vilken slagget avskildes och det rena guldets stannade kvar.” Men nu säger han: ”Mitt omdöme är inte längre så töcknigt som det en gång var, och jag vet en hel del om kriget som jag inte kunde ha känt till då, framför allt det som var klandervärt hos lojalisterna och de internationella.”⁴⁴

Nackdelen med att rapportera inte bara med hjärnan utan också med hjärtat är att, om en sida i någotsånär hög grad har rätt, vilket den republikanska otvivelaktigt hade, journalisten tenderar att uppförstora detta till heroiska proportioner i stället för att erkänna att detaljer kan vara osmakliga, och att leda sina läsare vilse med oberättigad optimism. Bara några få motstod denna frestelse. Sefton Delmer var inte särskilt entusiastisk över hur republikanerna skötte kriget, och detta framgick tydligt av hans rapporter. Stephen Spender observerade att soldaterna hatade det prat om hjältar som vänsterkorrespondenterna ägnade sig åt och att till och med de ganska återhållsamma rapporter som Philip Jordan sände till *News Chronicle* blev för mycket för dem. ”Jag fick det intrycket att soldater i ett krig har en nästan patetisk längtan efter att få veta sanningen.” Spender noterade också att kriget visserligen till en början hade enat de krafter som arbetade för samhällets omdaning men att det efter en tid ställde egna krav som hotade att sopa med sig hela samhällsordningen.⁴⁵

George Orwell var enastående. Han insåg vilket misstag som begicks av liberalerna och vänstern i deras vägran att inse att det fanns en totalitär tendens också på den republikanska sidan och inte bara hos högern, att Stalins verkliga fiende i Spanien var den självständiga vänstern och att kommunisterna var mera angelägna att krossa denna än att besegra fascisterna. Han försökte rapportera detta, men *New Statesman* vägrade att publicera hans rapporter. Han skrev det i sin bok *Homage to Catalonia* [Hyllning till Katalonien], men boken refuserades av den vänster-sympatiserande förläggaren Victor Gollancz. När boken slutligen publicerades i Storbritannien, av Secker and Warburg, såldes bara 600 exemplar under Orwells livstid, och den utkom inte i Förenta staterna förrän efter hans död.⁴⁶

När en sak är förlorad är det inte många som härdar ut med att få höra varför. Det spanska inbördeskriget var verkligen ett korståg, men på många sätt var det också ett bedrägeri och en illusion. Orwell var i stånd att acceptera detta och samtidigt vara glad över att han varit med — ”Märkligt nog har hela upplevelsen lett till att jag inte tror mindre utan snarare mer på anständigheten hos människan.”⁴⁷ För de flesta andra korrespondenterna var det tvärtom: de föredrog myten som de hjälpt till att skapa framför den smärtsamma verkligheten.

⁴⁴ Matthews: *World in Revolution*, s. 17.

⁴⁵ *New Statesman*, 1 maj 1937.

⁴⁶ J. Meyers: *A Reader's Guide to George Orwell* (London 1975).

⁴⁷ Orwell, s. 220.